

Колтукова Г.В.

викладач Косівського інституту
прикладного та декоративного мистецтва
ЛНАМ, аспірантка ЛНАМ

ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОРНАМЕНТИКИ В СУЧАСНИХ ЮВЕЛІРНИХ ПРИКРАСАХ

Анотація. В статті йдеться про традиційні форми українського орнаменту в сучасних ювелірних прикрасах України. Робиться спроба виділити та проаналізувати основні орнаментальні мотиви прикрас в контексті становлення та розвитку українського ювелірного мистецтва і вплив на його формування європейської та східної культур. Характерною ознакою сучасного ювелірного мистецтва України є пошук нових образних засобів і форм в контексті переосмислення традиційної української орнаментики, а також поєднання сучасних технологій із кращими досягненнями минулого.

Ключові слова: ювелірні прикраси, орнамент, золотарські вироби, традиції, мистецтво.

Аннотация. Колтукова Г.В. Традиции украинской орнаментики в современных ювелирных украшениях. В статье рассматриваются традиционные формы украинского орнамента в современных ювелирных украшениях Украины. Делается попытка выделить и проанализировать основные орнаментальные мотивы украшений в контексте становления и развития украинского ювелирного искусства и влияние на его формирование европейской и восточной культур. Характерным признаком современного ювелирного искусства Украины является поиск новых образных средств и форм в контексте переосмысления традиционной украинской орнаментики, а также сочетание современных технологий с лучшими достижениями прошлого.

Ключевые слова: ювелирные украшения, орнамент, изделия золотарей, традиции, искусство.

Annotation. Koltukova G.V. The traditions of ukrainian ornaments in the modern jewelry. The article deals with the traditional forms of the Ukrainian ornament in the modern jewelry of Ukraine. The attempt is made to distinguish and to analyze the main ornamental motifs of jewelry in the context of the forming and developing of the Ukrainian jeweller's art and the influence of European and Eastern culture on its formation. The characteristic feature of modern jewelry art of Ukraine is the search for the new figurative means and forms in the context of rethinking of traditional Ukrainian ornaments and also the combination of modern technologies with the best achievements of the past.

Key words: jewelry, ornament, goldsmithery, traditions, art.

Надійшла до редакції 18.10.2011

Постановка проблеми. Актуальність даного дослідження обумовлена необхідністю поглибленого вивчення та розуміння мистецької спадщини України. Для відродження української ювелірної школи надзвичайно важливими завданнями є: вивчення та дослідження історії золотарства; національно-традиційних мотивів та естетичних принципів формотворення ювелірних прикрас.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Роботу виконано у контексті програм Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва ЛНАМ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нагрунтовніші дослідження історії українського золотарства здійснив М.З Петренко в книзі «Українське золотарство XVI – XVIII ст.» в 1970 р. [4] та Спаський І.Г. в монографії «Дукати і дукачі України» у 1970 р. [10], окрім того, велика кількість авторів та дослідників цікавилася цією темою, приділяючи увагу окремим етапам розвитку ювелірного мистецтва – Асеев Ю.С. [1], Іванова Л.А. [2], Шмагало Р.Т. [13], та ін. Символіці зображень присвячені статті Русанової Л.М. [7], Клочко Л.С. [3], Михайлової Р.Д. [5]. Варто відзначити, що на сьогоднішній день бракує вичерпних досліджень по сучасних ювелірних прикрасах України, є лише окремі статті та художні альбоми, що мають радше характер мистецьких каталогів.

Мета роботи. Здійснити художній аналіз орнаментики українських ювелірних прикрас кінця XX – початку XXI ст.

Виклад основного матеріалу. Ювелірне мистецтво України має тисячолітню історію, беручи свій початок із тих часів, коли прикраси мали не лише практичне та естетичне значення, а й символічне, поєднуючи в собі багатофункціональність – магічне, естетичне, та практичне призначення. Маючи певне магічне, охоронне значення, прикраси-амулеті оберігали власника від нещастя та хвороб, в той же час, слугували певного роду візитівкою, репрезентували станове місце в суспільстві, належність до певного роду, племені.

Згідно з археологічними даними, історія ювелірної справи в Україні сягає палеолітичних часів і простягається через безперервну еволюцію технологій та художніх стилів до наших днів. Спершу для виготовлення прикрас-оберегів майстри використовували природні матеріали: кістки тварин, черепашки, волокна рослин; пізніше – мідь та бронзу, розвиток технологій обробки металів та торговельні зв'язки із сусідніми племенами дозволили працювати із золотом та сріблом. Прадавні майстри виготовляли з коштовних металів та їх сплавів надзвичайно широкий перелік виробів: кольє, діадеми, гривни, пекторалі, сережки, скроневі прикраси, ланцюжки, підвіски, браслети, персні, кільця, пояси, пряжки, фібули і багато інших речей.

Праслов'янські майстри виготовляли прикраси технікою лиття або карбування із бронзи чи низькопробного срібла. Вироби із золота були більш рідкісними і підтверджували високе суспільне становище та заможність власника. Функціональність прикрас мала першочергове значення, а прості технологічні засоби у поєднанні із надзвичайною художньою май-

стерністю сприяли графічній виразності форм і лаконічності образів.

В основу орнаментальної композиції майстер вкладав сюжети або символи, зрозумілі кожному члену суспільства – родючості, життя, щастя, добра, сил природи, – антропоморфні, зооморфні, рослинні та геометричні зображення. Фігурки тварин виконували функції оберегів або амулетів, так кінь був символом добра, щастя, його часто ототожнювали із культом Сонця; роги бика або барана – оберег для дому і захист від хвороб і чірів, птах – символізував кохання, любов. Використовуючи мову символів у прикрасах, скіфські і сарматські майстри-ювеліри відображали власне бачення світу, мистецтво, культуру, традиції, релігію та міфологію.

Більша частина нагрудних та нашійних прикрас виготовлялася для жінок, що в усі часи вірили у містичні сили, захисну дію орнаментів та приписували магічні властивості зображенням на прикрасах. Оскільки саме відкриті частини тіла – чоло, шия, руки, вважалися найбільш незахищеними, то їх укривали діадемами, обручами, намистами, підвісками, ланцюжками, браслетами та іншими прикрасами, які мали окрім оборонного, ще й естетичне призначення, підтверджуючи високе станове положення власниці.

Орнаментика та традиції оздоблення прикрас праслов'янського періоду відіграли важливу роль у становленні та розвитку ювелірного мистецтва Київської Русі. Символіка сил природи – землі, води, сонця, місяця, –зооморфні та антропоморфні зображення, язичницькі знаки у вигляді оберегів-прикрас знайшли своє відображення у київських виробках X – XII ст. Поширення християнської релігії та зміцнення культурних і торгівельних зв'язків сприяло появі нових видів прикрас сакрального та світського призначення, а також поширенню нових технік, зокрема перегородчатої емалі та удосконалення черні, філіграні, зерні.

До нашого часу дійшло чимало виробів давньоруських майстрів: різноманітні застібки-фібули, ковани гривни, колти, кольце з перегородчатою емаллю, скроневі кільця, підвіски-лунниці (що побутували ще зі скіфських часів), а також «шумливі» підвіски у вигляді тварин, птахів, різноманітні типи та види браслетів, каблучки.

Мистецтво Київської Русі формувалося на перетині двох культур – слов'янської язичницької та християнської візантійської, що надало їй особливого самобутнього художнього характеру.

Особливою популярністю серед слов'янських майстрів користувався орнамент із двох птахів, які обернулися одне до одного спинками – тоді вони мали охоронну функцію, або обернених до центру композиції – то були символи любові та єдності. Символ дерева-вазона був надзвичайно поширеним ще у дохристиянські часи – як знак життя, а в християнському трактування отримав нове значення – символу вічного життя після розп'яття Христа.

Скроневі сережки-колти зірчастої форми несли в собі магічний зміст і відображали віру в сонце, поклоніння місяцю та зіркам, пізніше – стали символами народження Спасителя.

Змійка, або змієподібні елементи – символ мудрості, спокуси і охорони водночас.

До нашого часу зберігся орнаментальний мотив лунниці, що мала різні форми, від простого півмісяця до півмісяця із з'єднаними кутами – на поверхні лунниці викладали вісімки – магічні знаки. Лунниця могла означати нерозривність, поєднання чоловічої (місяць) і жіночої (сонце) сутності; також вона була символом шлюбного обряду.

Сонце зображувалося у вигляді розеток, багатокутних зірок та багатопелюсткових квіток.

Одним із домінуючих орнаментальних мотивів разом із запровадженням православної релігії став хрест, іншим була пишна рослинна орнаментика, яка стала національною ознакою українського декоративно-прикладного мистецтва.

Нажаль, татаро-монгольська навала спричинила тривалий економічний, політичний та культурний занепад давньоруських земель на більшій частині території України, міста були зруйновані, майстри-ремісники вбиті або взяті в полон.

Позитивні зміни в економіці України в XIV – XVI ст. сприяли розвитку золотарства, а також діяльності цехових братств. Професійна організація ювелірної справи спричинила розширення виробництва, збільшення кількості майстрів, а також зростання попиту. Швидке поширення художніх та технічних засобів сприяло розподілу праці на художню і суто технічну роботу. Одночасно із цим з другої половини XVII ст., наслідуючи модні німецькі традиції, орнамент стає більш виразним, декоративним та соковитим і наближається до поширених у Європі барокових форм.

Періодом найвищого розвитку в історії українського золотарства ознаменована доба бароко в кінці XVII - першій половині XVIII ст. Властива бароковому декору пишна рослинна орнаментика, розкішність коштовного оздоблення та барвіста колористика якнайкраще відповідали традиціям українського декоративно-прикладного мистецтва.

Орнаментика українського ювелірного мистецтва наприкінці XVII ст. завдяки поєднанню місцевих художніх традицій із запозиченими європейськими і східними традиціями і техніками набула власного самобутнього характеру. Вибагливі східні візерунки поєдналися з технічними аугсбурзьких та нюрнберзьких майстрів, а поєднання пишного рослинного орнаменту разом із витонченими традиціями візантійського мистецтва сприяло формуванню особливого орнаментального стилю, властивого лише українському золотарству.

В добу бароко пишна рослинна орнаментика стала невід'ємним елементом оздоблення прикрас: в'язки плодів та пишні букети квітів, перевиті стрічками, виконували технікою карбування із застосуванням позолоти, що підкреслювала пластичність форм. Також широко вживаними були гірлянди із акантового листя, квіток півонії та дрібні квіточки, що якнайкраще відповідали естетичним смакам та характеру українського народного мистецтва.

Завдяки широкому торговельно-економічному зв'язкам України з іншими державами в країну над-

Мал. 1. Браслет «Літо»
Художник-ювелір: Станіслав Вольський

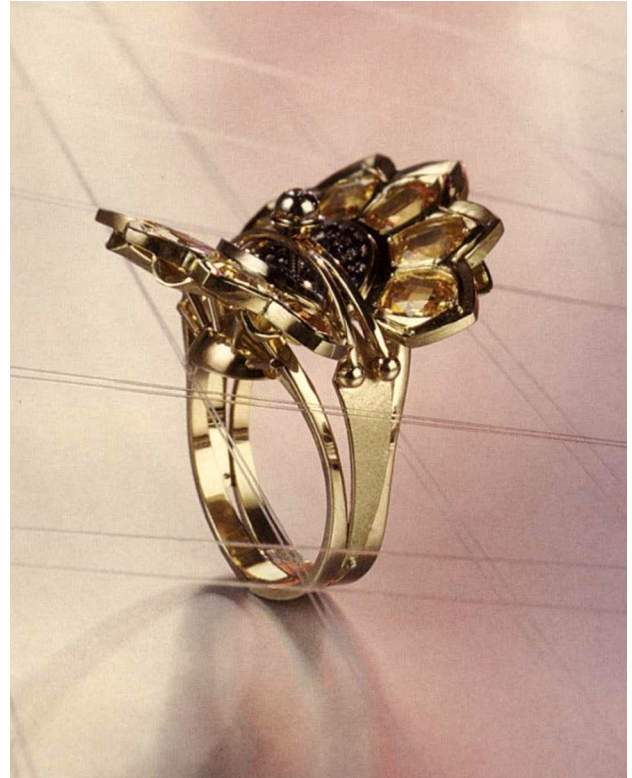

Мал. 2. Комплект «Легенда Скіфи»
ВАТ «Українські ювеліри. Художник – О. Богачова,
виконавці: Ю. Гутковський, В. Голуб

ходила велика кількість предметів розкоші – килими, прикраси, зброя, посуд, тканини, – декор яких, в свою чергу, сприяв розвитку орнаментики ювелірного мистецтва.

Майстри-ювеліри запозичували орнаментальні мотиви із народного мистецтва, архітектурного оздоблення, книжкового орнаменту, пізніше – з книжкової графіки. Пишними гірляндами квітів, листя аканту і пальмети, плодів, головами фантастичних тварин і птахів декорували прикраси, аксесуари для костюму.

Для декору ювелірних виробів доби бароко характерним є мотив «священного дерева» або «дерева життя» – одного з найпоширеніших мотивів трипільського орнаменту. Цей стародавній візерунок зберігся

Мал. 3. Каблучка «Соняшник»
Ювелірне ательє «Лобортас»

майже без змін у прикладному мистецтві єврейського народу, а в українському декоративно-прикладному мистецтві став основою так званої «вазонної композиції», що широко застосовувалась при декорванні тканин, оздобленні інтер'єрів українських хат та в кераміці.

Характерною рисою українського декору є те, що в рослинній орнаментіці всі складові елементи пов'язані між собою, лінії рисунка «випливають» одна з одною, формуючи загальну композицію.

Популярними рослинними мотивами для того часу були: соняшники, троянди, півонії, тюльпани, чорнобривці, шипшина, барвінок, гілочки і листя хмелю з шишками. Особливо поширеними були стилізовані зображення чорнобривців збоку або у розрізі. Головку квітки подавали дещо крупнішою від натуральних розмірів задля увиразнення мотиву.

Завдяки новим географічним відкриттям того часу у Європі появляється велика кількість екзотичних рослин і плодів, які знайшли своє відображення у ескізах і виробих тогочасних ювелірів. Так з'являється орнаментальний мотив чорнобривця, саме ця квітка до нашого часу має широке розповсюдження в орнаментальному оздобленні різних видів декоративно-прикладного мистецтва України.

Для стилю рококо характерною була асиметрична вільна композиція, витонченість і вигадлива манірність форм, орнаментика у вигляді чудернацьких завитків, рокайльної форми. Стиль рококо привніс у прикраси різноманітні підвісні елементи, згармонізовану палітру кольорів і деяке вирівнювання їх у розмірах.

Золоті та срібні прикраси класичної доби мали чіткі правильні геометричні форми, відрізнялися лаконічною орнаментикою. Характерною ознакою була наявність великих рівних відполірованих поверхонь, яку оздоблювали античними елементами: зображення урн, ваз, лаврових і дубових вінків та гілок, квіткових гірлянд та виноградних грон, деталями античних колон.

Більш пізні історичні стилі – ампір та романтизм не мали такого злету в історії ювелірного мистецтва України.

Виникнення і надзвичайна популярність художнього стилю модерн викликало появу нових орнаментальних форм – витончених рослинних та зооморфних композицій, рафінованих за формою і декором. Епоха модерну сприяла утворенню нових типів прикрас і надала свіжого звучання традиційним виробам.

Варто зазначити, що всі вище згадані художні стилі безумовно знайшли своє відображення в дизайні сучасних українських ювелірних виробів.

Сучасне ювелірне мистецтво не має певного термінологічного визначення та інтеграційне за своїм характером. Завдяки високому художньо-професійному рівню українські художники при створенні прикрас керуються не лише власними смаками та примхами замовників. Вони створюють свої вироби в різних стильових напрямках, або синтезують найкращі здобутки досягнень світового ювелірного мистецтва.

Ювелірні прикраси України кінця ХХ – початку ХХІ ст. за орнаментальними особливостями можна розділити на декілька основних стильових напрямків:

«Класичний» – можна віднести витончені вироби із чітким класичним орнаментальним характером та стриманим колористичним вирішенням. Характерною ознакою є чистота ліній та ретельна обробка деталей. Значна частина ювелірних прикрас, виготовлених «на потік» для масового споживача має класичні ознаки – помірність розмірів та форм, виваженість орнаментального декору і відносна «універсальність» виробів.

«Ретроспективний» – прикраси, що створені за різноманітними художніми течіями різних часів, крупні елементи декору, вставки коштовного каміння оригінальних форм та насичених кольорів (мал.1). Одним з найяскравіших представників даного напрямку є львівський художник-ювелір Станіслав Вольський, який в своїх роботах не лише майстерно передає всю багатогранність та декоративність рослинної орнаментики, а й є одним з небагатьох українських митців, що досконало володіють технікою художньої емалі. Прикраси, що створює Станіслав Вольський, вражають оригінальністю композиційної форми, пишні рослинно-квіткові композиції змінюються простими стриманими ланаями, а поєднання матеріалів із різними тектонічними властивостями свідчить про постійне вдосконалення художника та безперервний творчий пошук.

«Етностиль» – в якому застосовують етнічні орнаменти і традиції формотворення різних народів, а також сучасні декоруючі елементи. Особливою попу-

лярністю в українських художників-ювелірів користуються сюжетні варіації на скіфську тематику (мал. 2).

Надзвичайно широкий спектр зображувальних мотивів, властива зооморфному орнаменту художня виразність та пластичність у поєднанні із сучасними технологічними засобами сприяє пошукам новаторських підходів та нових принципів формотворення. Талановиті майстри ювелірного ательє «Лобортас» дослідивши та заново переосмисливши роль українського декоративно-прикладного мистецтва створили серію концептуально нових прикрас: поєднавши стародавню технологію емалі із барвистою колористикою Сходу та українськими народними орнаментами.

«Дизайнерський» – використання сучасних технологій, пошук нових образних форм та засобів виразності, підкреслена асиметричність та об'ємність форм, яскраві кольорові вставки, композиції із сплавів або нетрадиційних матеріалів. Характерною ознакою даного напрямку є використання геометричних орнаментів та певна площинність форм, надзвичайно сміливе трактування художнього змісту та пошук додаткових засобів виразності.

«Асоціативний» напрямок, що базується на зверненні до природи, ідеалізації образів, ліризмі, ніжності та гармонії. Орнаментика композицій зазвичай має тематичне підґрунтя і спонукає до естетичних роздумів, а також розуміння суті художньої концепції і символіки образної мови (мал. 3).

Висновки. Відродження українських ювелірних традицій і технічної культури та переосмислення ролі художника у сучасному мистецтві є важливим чинником для розвитку багатьох видів та форм художньої творчості. Орнаментика ювелірних прикрас формувалася протягом довгого часу на основі давньоруських традицій і у постійному контакті із європейською та східною мистецькими школами, але при цьому мала свої характерні особливості, відмінні від них, що дає підставу стверджувати про існування національної української ювелірної школи.

Подальший напрямок дослідження. Становлення і розвиток ювелірного мистецтва кінця ХХ – початку ХХІ ст. є тривалим, але надзвичайно динамічним процесом, саме тому важливим завданням для мистецтвознавців є дослідження та збереження мистецької спадщини. Вивчення етнічних традицій та відновлення забутих технік художниками-ювелірами в поєднанні з новими художніми ідеями та образними формами може піднести українське ювелірне мистецтво до рівня кращих світових зразків.

Внаслідок особливих історико-економічних умов на території України утворився потужний «сплав» із праслов'янського, давньоруського, візантійського та східного мистецтв, європейських художніх стилів та українських народних мотивів.

Сучасне ювелірне мистецтво України відображає велику кількість художньо-стильових прийомів та технічних особливостей. Процес композиційного формотворення базується на засадах, що були характерними для багатьох поколінь художників-ювелірів: натуралістичні мотиви, архітектурні форми і орнаментальні візерунки, сакральні образи і міфологічні

сюжети. В ювелірних прикрасах можна прослідкувати процес синтезу художніх традицій із модними тенденціями сьогодення. Відроджена стараннями українських ювелірів стародавня техніка перегородчастої емалі в поєднанні із східними мистецькими традиціями дозволяє створювати унікальні ювелірні вироби.

Література:

1. Асеев Ю.С. Джерела мистецтва Київської Русі. – К.: Мистецтво, 1980. – 215 с.
2. Иванова Л. А. Развитие художественного и ювелирного литья. – Одесса, 2003.
3. Клочко Л.С. Зооморфні образи в декорі скіфських головних уборів V – IV ст. до н.е. // Музейні читання: Матеріали доповідей наукової конференції Музею історичних коштовностей України – філіалу Національного музею історії України, м. Київ, 24 грудня 1999 р. / Ред. кол.: Строкова Л.В., Клочко Л.С., Білан Ю.О., Березова С.А.; Музей історичних коштовностей України. – К., 1999. – С. 21–24.
4. Петренко М.З. Українське золотарство XVI – XVIII ст. – К.: Наукова думка, 1970.
5. Михайлова Р.Д. О змеевидных персонажах изделий прикладного искусства древнерусского времени // Музейні читання: Тези доповідей наукової конференції Музею історичних коштовностей України – філіалу Національного музею історії України, м. Київ, грудень 1993 р. / Ред. кол.: Строкова Л.В., Клочко Л.С., Білан Ю.О., Березова С.А.; Музей історичних коштовностей України. – К., 1993. – С. 21–24.
6. Музей історичних коштовностей України: Альбом / Л.С. Клочко та ін. – К.: Мистецтво, 2004. – 463 с.: фотоіл.
7. Русанова Л.М. Историческое сложение композиций ювелирных украшений / Моск. архит. ин-т Моск. высш. худож.-пром. уч-ще (б. Строгановское). – М.: МАРХИ, 1988 (1989). – 86 с.: ил.
8. Русский орнамент в старинных образцах ткани, эмаль, резьба из дерева и кости, обронное, чеканное и литейное дело. Издание общества поощрения художников. Исполнил Н. Симачов. С. Петербург. 1882 г. 16 с.
9. Русяева М.В. Синтез образотворчих і декоративних елементів на виробі торевтики з зображенням скіфів // Дослідження старожитностей України: Тези доповідей наукової конференції Музею історичних коштовностей України – філіалу Національного музею історії України, м. Київ, січень 1993 р. / Ред. кол.: Строкова Л.В., Клочко Л.С., Білан Ю.О., Березова С.А.; Музей історичних коштовностей України. – К., 1993. – С. 12–14.
10. Спаський І.Г. Дукаги і дукачі України. – К.: Наук. Думка, 1970. – 167 с.
11. Сычева Н.А. Ювелирные украшения народов Средней Азии и Казахстана XIX – XX веков. Из собрания Гос. музея искусства народов Востока. Альбом. – М.: Сов. художник, 1984. – 179 с.
12. Уткин П.И. Кузнец, ювелир, художник. – М.: Лег. Индустрия, 1978. – 143 с.
13. Шмагало Р.Т. Станіслав Вольський // Українське мистецтво. – 2003. – Літо-осінь № 2. – С. 100.
14. Ювелірне мистецтво України. Альбом / Упор. Л.Крушельницька. – К.: Бліц-Принт, 2002. – 192 с.
15. Loziński W. Złotnictwo Lwówskie. Lwów, 1912.